

Je otázka paradoxu minimálních rozdílů relevantní pro právo?

Linda Tvrdíková*

Abstrakt: V rámci právní praxe se často hovoří o vágnosti či neurčitosti jazyka a samotného práva. Není proto divu, že se těmto otázkám věnuje i právní teorie. V současné době asi mezi nejuznávanější teoretiky, kteří se vágnosti v právu věnují, patří Timothy Endicott a Scott Shapiro. Oba dva spojuje to, že poměrně velkou pozornost soustředí na takzvané paradoxy minimálních rozdílů (v originále „sorites paradoxy“). V tomto textu poukážeme na to, že samotné paradoxy minimálních rozdílů a jejich řešení není pro právo až tak relevantní a že vágnost a neurčitost v právu je způsobena spíše jinými fenomény. Cílem textu je tedy poukázat na to, že paradox minimálních rozdílů není pro právo natolik relevantní a nemá tak dalekosáhlý dopad, jak tvrdí Endicott. Abychom mohli tuto naši tezi prokázat, zaměříme nejprve svou pozornost na samotné paradoxy minimálních rozdílů, přičemž v rámci filosofie, ale i logiky byly tyto podrobně zkoumány, na což navazují i Endicott a Shapiro, a byla navržena nejrůznější řešení těchto paradoxů. Poukážeme na to, že tyto paradoxy nejsou pro právo až tak relevantní. Tím se dostaneme k druhé části textu, ve které představíme další zdroje vágnosti a neurčitosti a budeme argumentovat, že právě tyto ostatní zdroje, jako je otevřená textura, rodová podobnost či multidimenzionální polysémie, zapříčiňují ve větší míře vágnost a neurčitost práva. Poté budeme řešit otázku, co se vlastně v rámci interpretace a aplikace práva v těchto případech děje. Budeme argumentovat, že jsou zde autoritativně rozhodovány lexikální války, kde ovšem soudce nevystupuje jako Humpty Dumpty, ale jeho rozhodnutí je omezováno pravidly, na jejichž utváření se podíleli předchozí interpreti, a zároveň je i jeho závazkem za spoluutváření konceptů pro interpretace budoucí.

Klíčová slova: paradox minimálních rozdílů, neurčitost, vágnost, lexikální válka, jazyková hra

Úvod

V rámci právní praxe se často hovoří o vágnosti či neurčitosti jazyka či samotného práva. Není proto divu, že se těmto otázkám věnuje i právní teorie. V současné době patří mezi nejuznávanější teoretiky, kteří se vágnosti v právu věnují, Timothy Endicott¹ a Scott Shapiro.² Oba dva spojuje to, že poměrně velkou pozornost soustředí na takzvané *sorites paradoxy* (dále „paradox minimálních rozdílů“). V tomto textu poukážeme na to, že samotné paradoxy minimálních rozdílů a jejich řešení nejsou pro právo až tak relevantní, a na to, že vágnost a neurčitost v právu je způsobena spíše jinými fenomény. V tomto se tedy přikloníme na stranu Davida Laniuse a jeho analýzy neurčitosti v právu.

Endicott tvrdí,³ že: „*Nejasné zákony [...] představují problém pro filosofii práva.*

Zdá se, že filosofické přístupy k paradoxu [sorites] mají důsledky pro teorii práva: argu-

* Mgr. Bc. Linda Tvrdíková. Doktorandka na katedře právní teorie Právnické fakulty Masarykovy univerzity. E-mail: Linda.Tvrdikova@law.muni.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9115-1052>. Tento text vznikl na Masarykově univerzitě v rámci projektu *Vágnost v právu* číslo MUNI/A/1590/2020 podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum, kterou poskytlo MŠMT v roce 2021.

¹ ENDICOTT, Timothy A. O. *Vagueness in Law*. Oxford: Oxford University Press, 2003.

² SHAPIRO, Steward. *Vagueness in Context*. Oxford: Clarendon Press, 2006.

³ Na tomto místě je vhodné poznamenat, že samotný Endicott ve své knize zmiňuje i další zdroje neurčitosti v právu. Je pak otázkou, proč tak velkou pozornost věnuje právě paradoxu minimálních rozdílů. Viz ENDICOTT, Timothy A. O. *Vagueness in Law*, kapitola 3, s. 31–56.

menty, že vágní výrazy jsou inkohorentní a že uvažování s nimi je nemožné, by podpořily argumenty, že vágní zákony jsou inkohorentní. Vzhledem k tomu, že vágní zákony jsou důležitou součástí každého právního systému [Endicott 2001], důsledky se zdají být dalekosáhlé.⁴

My však budeme zastávat pozici, že tyto paradoxy nejsou pro právo až tak relevantní a nepředstavují pro nás právníky až tak velký problém. Budeme argumentovat, že ostatní zdroje jako je například otevřená textura, rodová podobnost, nebo multidimenzionální polysémie zapříčiňují ve větší míře vágnost či neurčitost práva.

V další části se pak zaměříme na to, k čemu podle názoru autorky opravdu v těchto případech dochází, a to jsou lexikální války. Budeme pracovat zejména s Ludlowovými a Brandomovými myšlenkami, kde prostřednictvím jejich pojetí lze analyzovat, co se děje při interpretaci a aplikaci práva. Tyto teoretické poznatky doplníme i praktickou ilustrací prostřednictvím judikatury českých soudů a samotných právních textů.

Otázce právního jazyka a interpretace práva se věnovali nebo věnují i čeští vědci, přičemž každý z nich tuto problematiku nahlíží vlastní perspektivou. Můžeme uvést například Františka Cvrčka,⁵ Michala Tomáška,⁶ Lukáše Hloucha,⁷ Jana Wintra,⁸ Zdeňka Kühna,⁹ Filipa Melzera,¹⁰ Katarzynu Žák Krzyžankovou¹¹ a další. Tento příspěvek může být dalším z možných přístupů k této problematice a může zprostředkovat alternativní, snad zajímavou perspektivu, kterou na tuto problematiku můžeme nahlížet.

1. Paradox minimálních rozdílů

Než přistoupíme k vymezené problematice, dovolíme si uvést terminologickou poznámku,¹² která se týká samotného označení paradoxu. V tomto textu budeme používat označení paradox minimálních rozdílů, který se po zvážení zdá autorce být možná nejpriléhavějším ze všech možností. Tento paradox je v angloamerické literatuře označován jako *sorites paradox*, kdy toto označení vychází z řeckého σορίτες (*sorites*), kde σορός (*soros*) můžeme přeložit jako hromadu, stoh, či dokonce rakev. Některé další jazyky pak pro označení využívají právě jeden z těchto významů, a to hromadu. Označují tedy tento paradox jako paradox hromady. S tím se setkáme například u německého označení *Paradoxie des Haufens*, polského *paradoks stosu* či ruského *парадокс кучи*. Toto označení se však nezdá být zcela přesné, neboť paradox se netýká pouze hromady, jak bude uvedeno dále v textu, a zcela přesně nevystihuje podstatu tohoto paradoxu. Tu mnohem lépe vystihuje právě

⁴ ENDICOTT, Timothy. Law and Language. In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Summer 2016 Edition [cit. 2021-10-27]. Dostupné z: <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2016/entries/law-language/>>. Překlad vlastní.

⁵ Např. CVRČEK, František. Právní informatika a lingvistika. *Jurisprudence*. 2016, roč. XXV, č. 6, nebo KOŘENSKÝ, Jan – CVRČEK, František – NOVÁK, František. *Juristická a lingvistická analýza právních textů*. Academia: Praha. 1999.

⁶ Např. TOMÁŠEK, Michal. *Překlad v právní praxi*. 2. doplněné vydání. Praha: Linde, 2003.

⁷ Např. HLOUCH, Lukáš. *Teorie a realita právní interpretace*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011.

⁸ Např. WINTR, Jan. *Metody a zásady interpretace práva*. Praha: Auditorium, 2013.

⁹ Např. KÜHN, Zdeněk. *Aplikace práva ve složitých případech. K roli právních principů v judikatuře*. Praha: Karolinum, 2002.

¹⁰ Např. MELZER, Filip. *Metodologie nalézání práva*. Praha: C. H. Beck, 2011.

¹¹ Např. ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, Katarzyna. *Právní interpretace – mezi vysvětlováním a rozuměním*. Praha: Wolters Kluwer, 2019.

¹² Za upozornění na vhodnost tohoto terminologického vymezení a poznámky k němu, z nichž zde vycházíme, stejně tak jako za navedení na označení „paradox minimálních rozdílů“ a text Sławomira Piekarczyka, děkuji prof. Karlu Eliášovi.

označení paradox minimálních rozdílů,¹³ jak bude zřejmé z dalšího textu, když budeme tento vysvětlovat prostřednictvím principu tolerance, kde se jedná o to, že dostatečně malé rozdíly nemohou ospravedlnit změnu v aplikovatelnosti pojmu.

Po tomto úvodním terminologickém vymezení se tak můžeme zaměřit již na samotnou problematiku. Paradox minimálních rozdílů trápí filosofy a logiky již od antiky, stejně jako mnoho dalších paradoxů. Můžeme zmínit například známý paradox lháře, který můžeme stručně představit takto:

Epimenides tvrdí, že všichni Kréťané lžou. Epimenides je Kréťan.¹⁴

Je Epimenidovo tvrzení pravdivé, či nikoli?

Stejný muž, jehož jméno je spojováno s paradoxem lháře, totiž Eubulides z Milétu, je spojován právě s formulací paradoxu minimálních rozdílů.¹⁵ Asi nejznámějším příkladem tohoto je příklad s hromadou písku.¹⁶ „Představte si řadu hromádek písku, každá další hromádka má přesně o jedno zrníčko písku méně, než má hromádka, která je od ní vlevo. Hromádka úplně vpravo nemá žádné zrnko písku [...] a tak samozřejmě není hromádkou písku.“¹⁷ Otázkou je, v jakém okamžiku, tedy při jakém počtu zrněk, se nám z nehromádky stane hromádka a jak se vyvarovat toho, abychom netvrdili, že rozdíl jednoho zrnka písku určuje bytí, či nebytí hromádky.¹⁸

V tomto kontextu hovoří Crispin Wright o *toleranci* pojmů. Princip tolerance pak definuje následovně: „Zatímco dostatečně velké rozdíly v parametru aplikovatelnosti *F* někdy ospravedlňují to, že nebude aplikován, tak dostatečně malé rozdíly toto neospravedlňují.“¹⁹

„*F* je tolerantní vzhledem k *x*, pokud u *x* dojde k tak malé změně, která je nedostatečná ovlivnit oprávněnost aplikace *F* na konkrétní případ.“²⁰

Princip tolerance tedy znamená, že „nepatrná změna předmětu v tom, co je relevantní pro aplikaci výrazu, nemůže zapříčinit změnu v tom, zda výraz aplikujeme, či neaplikujeme.“²¹

Dalšími klasickými příklady, které se často uvádějí krom „hromady“, jsou například slova „mladý“,²² „plešatý“, „vysoký“ nebo třeba „červený“.²³ Pokud se na tyto paradigmatické příklady podíváme, pak se nám může zdát, že v rámci práva nehrají roli (dalo by se

¹³ Toto označení přebíráme z textu Sławomira Piekarczyka. PIEKARCZYK, Sławomir. Paradoxs różnic minimalnych a nieostrość języka prawnego. *Archiwum filozofii prawa i filozofii społecznej* [online]. 2017, č. 1, s. 90–101 [cit. 2022-01-10]. Dostupné z: <<https://archiwum.ivr.org.pl/799/paradoxs-roznic-minimalnych-a-nieostrosc-jezyka-prawnego/>>.

¹⁴ RACLAVSKÝ, Jiří. Lhářský paradox, význam a pravdivost. *Filosofický časopis*. 2009, roč. 57, č. 3, s. 325–351 [cit. 2022-01-10]. Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/~raclavsky/texty/lharske_paradoxy.pdf>.

¹⁵ KURZOVÁ, Helena. *Megarikové: zlomky*. Překlad Helena Kurzová. Praha: OIKOYMENH, 2007. Zde nalezneme i některé další varianty tohoto paradoxu.

¹⁶ SCHIFFER, Stephen. Philosophical and Jurisprudential Issues of Vagueness. In: KEIL, Geert – POSCHER, Ralf (eds). *Vagueness in the Law: Philosophical and Legal Perspectives*. Oxford: Oxford University Press, 2017, s. 23.

¹⁷ SHAPIRO, Steward. *Vagueness in Context*, s. 3.

¹⁸ BARNES, Jonathan. *Logical Matters: Essays in Ancient Philosophy II*. Oxford: Clarendon Press, 2012, s. 547.

¹⁹ WRIGHT, Crispin. Language-Mastery and the Sorites Paradox. In: EVANS, Gareth – McDOWEL, John (eds). *Truth and Meaning: Essays in Semantics*. Oxford: Clarendon Press, 1976, s. 334.

²⁰ WRIGHT, Crispin. *Language-Mastery and the Sorites Paradox*, s. 336. Dalším příkladem může být například pojem „mladý“, kde se většina z nás asi shodne, že rozdíl nanosekundy nemůže z „mladého“ udělat „nemladého“, „starého“.

²¹ ENDICOTT, Timothy A. O. *Vagueness in Law*, s. 33. Překlad vlastní. V originále: „[...] the principle that a tiny change in an object in a respect relevant to the application of the expression cannot make a difference between the expression's applying and not applying.“

²² LANIUS, David. *Strategic Indeterminacy in the Law*. Oxford: Oxford University Press, 2019, s. 28.

²³ ENDICOTT, Timothy A. O. *Vagueness in Law*, s. 34.

uvažovat o „mladém“, kdy bychom mohli hledat hranice například u toho, co se považuje za „věk blízký věku mladistvému“²⁴). Aby Endicott dokázal, že paradox minimálních rozdílů je relevantní i pro právo, uvádí příklad s pneumatikou. Máme si představit zákon, který upravuje bezpečnost jízdy. V něm je pak stanoveno, že za neopatrnou jízdu se považuje jízda se sjetými pneumatikami, kde dále není specifikováno, jaká má být hloubka dezény hlavních dezénových drážek.²⁵ Tvrdí, že pak můžeme uvažovat následovně:

P1: Pneumatika, která je nová, není sjetá.

P2: Pneumatika, která není sjetá, se nestane sjetou ztrátou jedné molekuly pryže.

Z: Pneumatika, která ztratila jednu molekulu pryže, tedy není sjetá.

Toto schéma pak můžeme aplikovat do nekonečna, na základě čehož dospějeme k tomu, že:

Zn: Pneumatika není nikdy sjetá, tedy nikdo nikdy nemůže porušit zákon o bezpečnosti jízdy.²⁶

Což je samozřejmě absurdní závěr, jelikož na jedné straně máme pneumatiku novou a na straně druhé máme pneumatiku zcela sjetou. To jsme schopni rozeznat. Pak nám vzniká otázka, kde je hranice, kdy je pneumatika již sjetá, existují zde takzvané hraniční případy.²⁷ Problémem pak je určení toho, kde je hranice, kdy pojem ještě můžeme aplikovat, a kdy nikoli. Naštěstí v našem právním řádu nemusíme tento konkrétní případ řešit, neboť máme v zákoně stanoveno, jaká má být hloubka drážek hlavních dezénových drážek.²⁸ Kde bychom však tento mohli uvažovat, je výše uvedený „věk blízký věku mladistvému“, kde to, zda určíme, že je pachatel ve věku blízkém věku mladistvému, hraje poměrně podstatnou roli, neboť např. podle § 41 písm. f) zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku („dále jen „trestní zákoník““) je toto polehčující okolností,²⁹ nebo podle § 42 písm. i) trestního zákoníku se naopak jedná o přitěžující okolnost, když „*pachatel [...] svedl k činu jinak trestnému, provinění nebo trestnému činu jiného, zejména dítě mladší patnácti let, mladistvého nebo osobu ve věku blízkém věku mladistvých*“.³⁰ Zde by se mohlo zdát, že paradox minimálních rozdílů hraje důležitou roli. Jak ale budeme dále v textu argumentovat, ani v tomto případě tomu tak není.

Nyní jsme si stručně představili problematiku paradoxu minimálních rozdílů, v následujících řádcích si představíme dnes asi nejrozšířenější možná „řešení“ tohoto problému, která jsou diskutována filosofy a logiky. Po jejich představení si položíme otázku, zda by nám v právu tato navrhovaná řešení mohla být nápomocna.

²⁴ Např. § 41 písm. f) zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

²⁵ ENDICOTT, Timothy A. O. *Law and Language*.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ V souvislosti s nimi pak bývá uváděno, že platí: Není pravda, že a je P, ale zároveň není pravda, že a není P. (SHAPIRO, Steward. *Vagueness in Context*, s. 2.) Tedy, že „za určitých okolností se mohou kognitivně jasně uvažující, plně informované a řádně fungující subjekty v názoru na takový výrok bezchybně lišit.“ (WRIGHT, Crispin. *Truth and Objectivity*, s. 144.) Pokud by tato definice hraničních případů byla správná a platilo to, co je v ní uvedeno, pak by jeden subjekt mohl říci, že Pa a netvrdil by nepravdu a zároveň by druhý subjekt mohl tvrdit, že $\neg Pa$ a rovněž by netvrdil nepravdu.

²⁸ § 40a odst. 1 písm. b) zákona č. 361/2000 Sb., zákon o provozu na pozemních komunikacích a o změnách některých zákonů.

²⁹ „§ 41 Polehčující okolnosti

Soud jako k polehčující okolnosti přihlédne zejména k tomu, že pachatel:

[...]

f) spáchal trestný čin ve věku blízkém věku mladistvých, [...].“

³⁰ § 42 písm. i) zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

1.1 Epistemický přístup

Epistemicisté, mezi které můžeme řadit Timothyho Williamsona nebo Roye Sorensona,³¹ tvrdí, že i v případě hraničních případů jsou propozice buď pravdivé, nebo nepravdivé. My pouze nemůžeme toto vědět, neboť neznáme jejich pravdivostní hodnotu.³² V rámci tohoto přístupu tedy vidíme, že neplatí, že jeden mluvčí může říci, že *Pa*, druhý, že $\neg Pa$, a nastala by situace, že se ani jeden nebude mýlit. Endicott k tomuto řešení říká, že je v podstatě velice jednoduché, neboť místo toho, abychom problém paradoxu minimálních rozdílů vyřešili, prostě řekneme, že existují ostré hranice.³³ Výhodou tohoto přístupu je to, že zachovává bivalenci pravda–nepravda, která je používána v rámci klasické logiky³⁴ a nesnaží se nějak inovativně přistupovat k pojmu pravdivosti.³⁵

Toto spatřuje jako hlavní výhodu epistemického přístupu i samotný Williamson, když tvrdí, že toto pojetí „*nám umožňuje zachovat jak klasickou logiku, tak i principy o pravdivosti a nepravdivosti se všemi jejich výhodami: jednoduchost, jasnost, síla, úspěch v minulosti, integrace s dobře potvrzenými teoriemi v jiných oblastech*“.³⁶ Podle Williamsona už například stoikové zastávali epistemické řešení a zdůrazňovali naši ignoranci (neznalost) relevantních faktů v hraničních případech.³⁷

Z výše uvedeného je zřejmé, že tvrdí, že význam vágních výrazů je determinován ostrými hranicemi, které my ovšem nejsme schopni určit.³⁸ Na základě tohoto našeho omezení, tedy toho, že je nejsme schopni rozeznat a určit, se podle této teorie mylně domníváme, že žádné takové hranice neexistují.³⁹ To, že nejsme schopni je určit, je pak zapříčiněno naší neznalostí. Prvním problémem může být to, co nám tedy určuje tyto ostré (pro nás nepoznatelné) hranice. Jednou z možností, jak na tuto otázku může být odpovězeno, je to, že tyto „*hranice a extenze (pojmu) jsou z velké části determinovány světem. Konkrétně nějakými vlastnostmi ve světě (i když to bude naše užívání výrazů, které nám pomáhá fixovat, které vlastnosti odpovídají kterému predikátu)*“.⁴⁰ V takovém případě se zdá, že musíme předpokládat, že vlastnosti jsou entity, které jsou nezávislé na našem jazyce, tedy že se nejedná o sémantické kategorie (například o koncepty). Podle Rosanny Keefe nás toto řešení dostává od jedné otázky k otázkám, které nejsou o moc jednodušší a méně závažné. První z nich je to, proč by měl jeden koncept (predikát) korespondovat s nějakou jednou vlastností spíše než s nějakou jinou, která má třeba podobnou extenzi. Další otázkou je pak to, co určuje tuto korespondenci.⁴¹

³¹ SHAPIRO, Steward. *Vagueness in Context*.

³² WILLIAMSON, Timothy. Précis of *Vagueness*. *Philosophy and Phenomenological Research*. 1997, Vol. 57, No. 4, s. 921, nebo SHAPIRO, Steward. *Vagueness in Context*, s. 86.

³³ ENDICOTT, Timothy A. O. *Vagueness in Law*, s. 99.

³⁴ Zdá se totiž, že pokud chceme paradox minimálních rozdílů vyřešit, pak před námi vyvstává dilema – přijmout, že existují ostré hranice, nebo popřít platnost některého z logických principů, který se v rámci soritického argumentu používá. OMS, Sergi – ZARDINI, Elia. An Introduction to the Sorites Paradox. In: OMS, Sergi – ZARDINI, Elia (eds). *The Sorites Paradox*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 8.

³⁵ ENDICOTT, Timothy A. O. *Vagueness in Law*, s. 99.

³⁶ WILLIAMSON, Timothy. *Précis of Vagueness*, s. 921.

³⁷ *Ibidem*, s. 922.

³⁸ ENDICOTT, Timothy A. O. *Vagueness in Law*, s. 100.

³⁹ MAGIDOR, Ofra. *Epistemicism and the Sorites Paradox*, s. 20.

⁴⁰ KEEFE, Rosanna. *Theories of Vagueness*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 77.

⁴¹ KEEFE, Rosanna. *Theories of Vagueness*, s. 77.

Možnost, jak na tuto námitku odpovědět, může být Lewisovo pojetí, kdy tvrdí, že zde existuje nějaká elitní třída vlastností, a to přírodní vlastnosti. Tyto přírodní vlastnosti jsou ty, které nám pomáhá odhalit věda.⁴² Byť se toto řešení může zdát lákavé svou domnělou jasností a přesností a odkazem na vědy, je poměrně dost nepravděpodobné, jak upozorňuje například Armstrong, že by každý vágní pojem, který používáme, odpovídal nějaké takové přírodní vlastnosti,⁴³ neboť nežijeme v Lego světě,⁴⁴ kde by vše bylo seskládané z kostek s přesně určenými hranicemi. Jak vysvětluje Hofstadter, za prvé vnímáme svět na makroúrovni a na základě ní vznikají naše koncepty, ale i kdybychom se podívali na mikroúroveň, nemohli bychom zde „nakreslit ostrou hranici, která by oddělovala například buňku [...] od zbytku prostředí, ve kterém se nachází. Výrazy jako ‚buňka‘ [...] nejsou vůbec relevantní na této nižší úrovni. Zákony částicové fyziky tyto (naše) výrazy nerespektují [...]“.⁴⁵ Toho, že svět nemá přesně ostré hranice a že my, lidé, tyto hranice tvoříme, si všímá například už i Ludwig Wittgenstein.⁴⁶

1.2 Vícehodnotové logiky

Pokud bychom nebyli uspokojeni řešením epistemickým, pak bychom mohli sáhnout po vícehodnotové logice. V tomto případě dochází k odklonu od klasické logiky, a to v tom ohledu, že zde není respektována bivalence pravda–nepravda, ale zavádí se zde i další pravdivostní hodnoty. To je ostatně reflektováno i samotným názvem „vícehodnotové logiky“. V rámci vícehodnotových logik se můžeme setkat s přístupy, které zavádějí tři hodnoty (například Tyeova tříhodnotová logika), nebo ještě více hodnot (sem můžeme zařadit Machinovu nekonečně hodnotovou logiku).⁴⁷

Pokud se podíváme nejprve na tříhodnotovou logiku, pak se v jejím rámci setkáme s třemi hodnotami: pravda, nepravda a neurčitý, kde tato třetí hodnota⁴⁸ nám má pomoci vyřešit paradox minimálních rozdílů tím způsobem, že ho nemusíme odmítnout jako nevalidní. Jediné, na co nám v tomto případě poukazuje nepravdivost závěru, je to, že jedna z premis není pravdivá. Může být tedy nepravdivá, nebo neurčitá. V některém okamžiku tedy dochází k tomu, že zde nemáme dvě pravdivé premisy, ale alespoň jedna z nich je nepravdivá či neurčitá. A tedy závěr z takových premis by byl rovněž neurčitý či nepravdivý.

V případě nekonečně hodnotové logiky pak nenalezneme pouze tři hodnoty, ale hodnot ještě mnohem více. Základní myšlenkou a předpokladem je pak to, že pravda může být odstupňována.⁴⁹ Toto tvrzení a pojetí pravdivosti jako něčeho, co může přicházet ve

⁴² Ibidem, s. 78.

⁴³ ARMSTRONG, 1978, citováno podle KEEFE, Rosanna. *Theories of Vagueness*, s. 78.

⁴⁴ POSCHER, Ralf. An Intentionalist Account of Vagueness: A Legal Perspective. In: KEIL, Geert – POSCHER, Ralf (eds). *Vagueness and Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 72: „At the macro-level the world presents itself to us with discrete objects [...] but also with continuous phenomena like horizons, the blurred boundaries between the valley and the foot and the mountain, clouds, etc. [...] In a world that presents itself only in discrete ways – in a Lego- or Minecraft-world (Keil, 2013) – there would be neither a need for vague concepts nor concepts of precisification.“

⁴⁵ HOFSTADTER, Douglas R. *I am a Strange Loop*. New York: Basic Books, 2007, s. 229.

⁴⁶ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filozofická zkoumání*. Praha: Akademie věd České republiky, 1993.

⁴⁷ KEEFE, Rosanna. *Theories of Vagueness*, s. 85–86.

⁴⁸ Je otázkou, zda například Tyeho tříhodnotovou logiku označovat za tříhodnotovou logiku, neboť sám Tye uvádí, že „the third value here is, strictly speaking, not a truth-value at all but rather a truth value gap“. (TYE, 1994, s. 194, citováno podle KEEFE, Rosanna. *Theories of Vagueness*, s. 87).

⁴⁹ KEEFE, Rosanna. *Theories of Vagueness*, s. 91.

stupních, je zcela v rozporu s tím, co o pravdě tvrdí Frege. Ten totiž říká, že „*co je pravdivé jen zpola, není pravdivé vůbec. Pravda se neslučuje s žádným více či méně*“.⁵⁰ To ovšem zástánce vícehodnotové logiky nemusí trápit, neboť se klasickou logiku nesnaží zachovat.

Ani toto řešení není neproblematické. V souvislosti s ním je pak diskutována vágnost vyššího řádu. Pokud bychom například přijali tříhodnotovou logiku, pak zde máme skupinu pravdivých případů, skupinu neurčitých případů a skupinu nepravdivých případů, ale kde udělat hranici mezi pravdivými a neurčitými případy? A kde je hranice mezi neurčitými a nepravdivými případy? Zdá se, že nám zde u každé této hranice začnou vznikat hranice dalšího řádu, kde budeme mít hraniční případy hraničních případů. Navíc se zdá, že i vícehodnotový přístup čelí stejným problémům jako přístup epistemický, neboť se opět můžeme ptát, kde se tyto hranice nacházejí a jak je máme identifikovat.⁵¹

1.3 Relevance těchto řešení pro právo

Po představení těchto dvou základních přístupů, které jsou diskutovány v souvislosti s řešením paradoxu minimálních rozdílů, můžeme nyní stručně zhodnotit jejich relevanci pro právo a můžeme si klást otázku, zda by nám mohla být v právní teorii a právní praxi nějakým způsobem nápomocna. Autorka se domnívá, že na tuto otázku musíme odpovědět záporně. Pokud se podíváme na výše navrhaná řešení, pak je zřejmé, že ani jeden z přístupů by nám nemohl napomoci.

Pokud bychom totiž přijali epistemické řešení, pak bychom museli uznat, že naše rozhodnutí jsou v případě hraničních případů zcela arbitrární, v lepším případě bychom pravdivý závěr „uhádlí“, v tom horším případě by dokonce došlo k tomu, že tyto hranice respektovány nejsou a norma, která by daný pojem obsahovala, by tak byla aplikována, byť aplikována být neměla. Pokud bychom raději šli cestou vícehodnotové logiky, pak bychom na tom nebyli o moc lépe, neboť ani vícehodnotové logiky nejsou schopny odstranit potřebu nějakých ostrých hranic. Navíc, v případě tohoto řešení bychom museli řešit, jaký „stupeň“ pravdivosti tomu kterému tvrzení přiřadit, což by opět vedlo k tomu, že bychom spíše museli uznat, že naše řešení jsou opět arbitrární.

2. Paradox minimálních rozdílů není natolik zásadním problémem pro právo, zdroje vágnosti a neurčitosti jsou jiné

Už v úvodu bylo naznačeno, že se autorka domnívá, že samotný paradox minimálních rozdílů není pro právo tolik relevantní. Pokud se totiž podíváme na to, co často způsobuje vágnost či neurčitost práva, pak můžeme důvody spatřovat jinde, jak bude demonstrováno v následujících řádcích. Tato vágnost či neurčitost je zapříčiněna tím, že právo je formulováno prostřednictvím přirozeného jazyka. Při poznávání a porozumění právu hraje jazyk zásadní roli.⁵² Jak uvádí Cvrček, právní jazyk, byť o něm můžeme hovořit jako o jazyku odborném, nevyužívá příliš mnoho odborných termínů, rozuměj takových termínů, které by byly čistě právní.⁵³ To ostatně dává smysl, pokud bereme vážně požadavek

⁵⁰ KOLMAN, Vojtěch. *Logika Gottloba Frege*, s. 63.

⁵¹ KEEFE, Rosanna. *Theories of Vagueness*, s. 112–113. Otázkou pak může být, jak mám poznat, že pravdivost nějakého mého tvrzení je například 0,34 a nikoli 0,36? Kdo toto určí? A jak?

⁵² TOMÁŠEK, Michal. *Příklad v právní praxi*. 2. doplněné vydání. Praha: Linde, 2003, s. 23.

⁵³ CVRČEK, František. *Právní informatika a lingvistika. Jurisprudence*. 2016, roč. XXV, č. 6, s. 52.

na srozumitelnost práva. Právo by mělo být srozumitelné i pro adresáty samotné.⁵⁴ Ovšem s používáním přirozeného jazyka se pak pojí právě jeho vágnost či neurčitost.⁵⁵

Další věcí, kterou můžeme zmínit a které jsme se již dotkli, když jsme diskutovali sjeté pneumatiky, je to, že my sice nežijeme v Lego světě,⁵⁶ kde by byly jasně dané hranice, ale pokud se zaměříme na právo, tak to někdy tyto hranice určuje. Může se jednat o výše zmíněné určení povolené dezénové hloubky dezénových drážek, kde by se mohla v případě absence těchto určených hranic diskutovat právě otázka, kde tyto hranice nalézt a jak. V rámci právní úpravy můžeme tedy spatřovat jisté snahy o vytváření ostrých hranic, což dává jistý smysl, neboť zde máme požadavek na přesnost a jednoznačnost právních textů.⁵⁷

Pokud se zaměříme na právo a právní jazyk, pak se jen zřídka setkáme s výrazy, které jsou diskutovány v souvislosti s paradoxem minimálních rozdílů. Tyto výrazy můžeme nazvat jako transparentně vágní. Jedná se o výrazy, které jsou vágní vzhledem k nějaké jedné pro ně význačné dimenzi. Marmor uvádí, že s těmito výrazy se v právu téměř neseťkáme, neboť je poměrně snadné je nahradit přesnějšími termíny, a to právě proto, že tuto hranici určujeme pouze prostřednictvím jedné dimenze.⁵⁸ S čím se ovšem i v právu setkáme, jsou výrazy běžně vágní a extravagantně vágní. Tyto se liší od transparentně vágních výrazů v tom, že nemají pouze jednu význačnou dimenzi, ale dimenzí více. Lanius je označuje jako výrazy multidimenzionálně vágní a definuje je následovně: „Výraz *e je multidimenzionálně vágní tehdy a pouze tehdy, pokud umožňuje vzniknout hraničním případům v důsledku jeho nesouměřitelnosti mezi dimenzemi.*“⁵⁹

Mezi těmito multidimenzionálně vágními výrazy už bychom mohli nalézt i výrazy, se kterými se setkáváme i v rámci práva. Takovým výrazem může být například výraz „přiměřený“ či „rozumný“ nebo hojně diskutované „vozidlo“.⁶⁰ Mohlo by se tak zdát, že naše tvrzení, že paradoxy minimálních rozdílů nejsou pro právo až tak zásadní, nebylo tedy pravdivé. V následující části si ukážeme, že v případě multidimenzionálních pojmů je „problém“ jinde.

2.1 Multidimenzionální polysémie

Pokud hovoříme o multidimenzionální polysémii, můžeme uvést jako příklad slovo „inteligentní“. V rámci určování jeho významu můžeme zvažovat relevantní dimenze,

⁵⁴ Někteří autoři však upozorňují na to, že se v případě právního jazyka nejedná o přímou komunikaci mezi zákonodárcem a širokou veřejností, ale je třeba ho zprostředkovat pomocí specialistů. Srovnej např. PEŠKA, Zdeněk. Jazyk zákonodárcův. *Slovo a slovesnost*. 1939, roč. 5, č. 1, s. 36. Obdobnou myšlenku pak můžeme nalézt i u Kořenského, Cvrčka a Nováka, kteří hovoří o tzv. aktantovi, který tuto komunikaci zprostředkovává. KOŘENSKÝ, Jan – CVRČEK, František – NOVÁK, František. *Juristická a lingvistická analýza právních textů*. Academia: Praha. 1999, s. 130.

⁵⁵ HLOUCH, Lukáš. *Teorie a realita právní interpretace*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 53.

⁵⁶ POSCHER, Ralf. *An Intentionalist Account of Vagueness: A Legal Perspective*, s. 72.

⁵⁷ TOMÁŠEK, Michal. *Překlad v právní praxi*, s. 28. Pavel Höllander však upozorňuje na to, že mezi požadavkem přesnosti a srozumitelností je jistý rozpor, neboť podle něho „zvyšování jednoznačnosti, přesnosti právního jazyka, a tedy zvyšování stupně jeho exaktnosti, vede k jeho nesrozumitelnosti, k snížení informační hodnoty práva, a naopak. Je tím založen paradox právního jazyka: Zvyšování přesnosti, exaktnosti, vede k nesrozumitelnosti, a opačně, zvyšování srozumitelnosti vede ke snižování přesnosti.“ HOLLÄNDER, Pavel. *Filosofie práva*. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 286.

⁵⁸ MARMOR, Andrei. *The Language of Law*. Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 87.

⁵⁹ LANIUS, David. *Strategic Indeterminacy in the Law*, s. 34.

⁶⁰ V souvislosti s řešením toho, co se má považovat za vozidlo, pokud máme před parkem ceduli s nápisem „Žádná vozidla v parku.“

kterými jsou „*paměť, abstraktní myšlení, sebeuvědomění, komunikace, učení, emocionální vyspělost, kreativita a řešení problémů*“.⁶¹ V takovém případě nejde jen o zvážení v rámci jedné dimenze, ale musíme řešit i otázku jejich vzájemného poměru.⁶² Další věcí je, že tento seznam není úplný. Tyto pojmy mohou mít nespočet dimenzí. Díky tomu se jednotliví uživatelé jazyka mohou neshodnout na tom, které z nich jsou pro samotný pojem a jeho význam rozhodné a určující. V takovém případě pak hovoříme o sporných konceptech.⁶³ V rámci práva pak používáme obdobu tohoto slova, a to slovo „rozumný“, které používáme v nejrůznějších kontextech.

Pokud si toto uvědomíme, pak přestává mít smysl řešit otázku paradoxu minimálních rozdílů, ale určující je otázka, co je vůbec významem daného výrazu, které dimenze jsou pro něj určující. Lanius tento jev označuje jako multidimenzionální polysémii.

*„Výraz e je multidimenzionálně polysémní tehdy a pouze tehdy, pokud není jasné, které dimenze jsou součástí jeho významu, v důsledku čehož může mít pojem e dva, nebo více (souvisejících) významů.“*⁶⁴

Pokud máme nějaký pojem, který je multidimenzionálně polysémní, pak se nemusíme shodnout ani na tom, jaké dimenze či znaky jsou pro jeho správnou aplikaci relevantní a určující. Tyto pojmy jsou někdy označovány jako „*essentially contested concepts*“ – „*esenciálně sporné koncepty*“. Lanius mezi ně řadí například i pojem lidské důstojnosti,⁶⁵ která hraje zásadní roli v lidskoprávním diskurzu. Pokud se zaměříme právě na lidskou důstojnost, pak se můžeme setkat s různými přístupy k tomu, co vlastně tento koncept označuje.⁶⁶ Lidská důstojnost, zdá se, nemůže být vymezena pouze na základě jedné dimenze, ať už se jedná o rozum,⁶⁷ vědomí či svědomí,⁶⁸ kde ke každému vymezení bychom vždy byli schopni najít nějaký protipříklad – co například lidé s nějakým mentálním omezením? Dají se považovat za bytosti nadané rozumem? Co osoby v kómatu, máme je považovat za osoby s vědomím? A co psychopaté? Mají svědomí? Tedy, mají tyto osoby onu lidskou důstojnost?

Právě s multidimenzionálně polysémními výrazy se v rámci práva a právních textů můžeme setkat poměrně často, což můžeme demonstrovat na následujících příkladech. Vezměme si například pojem „*veřejný pořádek*“. Podle Eliáše lze „*orientačně vyjít z pojetí, že veřejný pořádek prostupuje celé právo a zahrnuje pravidla, na nichž leží právní základy společenského řádu zdejší společnosti.*“⁶⁹ Nejvyšší správní soud pak „*veřejný pořádek*“ vykládá „*jako normativní systém, na němž je založeno fungování společnosti v daném místě a čase a jenž v sobě zahrnuje ty normy právní, politické, mravní, morální a v některých společnostech i náboženské, které jsou pro fungování dané společnosti nezbytné. Nadto je*

⁶¹ LANIUS, David. *Strategic Indeterminacy in the Law*, s. 33.

⁶² Ibidem.

⁶³ Ibidem, s. 34.

⁶⁴ „An expression e is MULTI-DIMENSIONALLY POLYSEMOUS if it is unclear which dimensions are part of e's lexical meaning such that e has two or more (related) senses.“ LANIUS, David. *Strategic Indeterminacy in the Law*, s. 34.

⁶⁵ Ibidem, s. 35.

⁶⁶ Pro ilustraci se můžeme podívat na „různost“ pojetí lidské důstojnosti shrnuté zde: <<https://www.pravniprostor.cz/clanky/ostatni-pravo/historicky-vyvoj-pojmu-dustojnost-a-jeho-postupne-zacleneni-do-pravniho-poradku>>, nebo pak i v ROSENKRANZOVÁ, Olga. Důstojnost člověka podle Giovanniho Pika della Mirandola – inspirace pro právo. *Právník*. 2017, Vol. 156, No. 2, s. 134.

⁶⁷ Čl. 1 Všeobecné deklarace lidských práv.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ ELIÁŠ, Karel. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 61–62.

možno pod pojmem veřejného pořádku rozumět také faktický stav společnosti, k němuž je dodržování tohoto heterogenního normativního systému zacíleno.⁷⁰ Jak vidno, v případě tohoto pojmu nutno zvažovat mnoho dimenzí a není postaveno na jisto, které z nich jsou ty určující. V některých případech se bude jednat o soubor právních, morálních a náboženských norem, v jiném kontextu nám normy některého z těchto normativních systémů mohou vypadnout, a naopak mohou být za určující a důležité považovány normy systému jiného. Ostatně na to, že obsah tohoto pojmu je určován poměrně širokým společenským kontextem, odkazují i výše zmíněná vymezení (jak Eliášovo, tak Nejvyššího správního soudu). Otázkou pak je nejen to, které normativní systémy budou význačné, ale i které konkrétní normy z těchto normativních systémů budou zaujímat toto postavení.

Do této kategorie můžeme zařadit i výše diskutovaný „věk blízký věku mladistvých“, přičemž v zákoně máme definováno, kdo je mladistvým. Víme, kdy se mladistvý stává dospělým, ale zákon používá i polehčující okolnost, kterou je právě „věk blízký věku mladistvých“. Při posuzování toho, zda se má tato polehčující okolnost uplatnit, musí soudce zvažovat nejrůznější dimenze jako je vyspělost osoby pachatele, a to z různých hledisek, dokonce takových, která nejsou v zákoně uvedena.⁷¹ Pokud se podíváme na důvod této „nespecifikace“ toho, co tento pojem přesně znamená, pak nalezneme vysvětlení, že dospívání je značně individuální a soud musí rozhodnout v konkrétním případě ve vztahu ke konkrétním okolnostem. V praxi je pak vrchní hranicí ve výjimečných případech i 21 let⁷², což je poměrně dosti vzdálené od právem „uměle“ určené hranice dospělosti, tedy 18 let.

2.2 Otevřená textura

Fenoménem, který je ve spojitosti s vágností diskutován, je otevřená textura. Tento pojem se dostal do povědomí právníků zejména díky Herbertovi L. Hartovi.⁷³ Jak ale upozorňuje David Lanius, Hartovo pojetí se trochu liší od toho, jaké předestřel Friedrich Waismann, který o otevřené textuře jazyka hovoří.⁷⁴ Waismann hovoří o otevřené textuře ve spojitosti s empirickými koncepty, tedy koncepty, které se vztahují k okolnímu světu a objektům, které se v něm nacházejí.⁷⁵ Tedy s těmi pojmy, které Melzer označuje jako deskriptivní.⁷⁶ Waismann pak tvrdí, že tyto empirické koncepty nejsou vymezené ve všech možných směrech.⁷⁷

Lidé, jakožto uživatelé jazyka, nějakým způsobem k jednotlivým věcem připojují nějaké výrazy, a následně je v praxi používají, ale nemůžeme si být jisti, že tyto pojmy pokryjí každou možnou situaci, která může nastat. Na to, že se takové věci často nedějí, Waismann odpovídá, že: „Nikdy nemůžeme vyloučit možnost nějakých nepředvídatelných situací, které by nás donutily modifikovat naše definice. Můžeme se snažit, jak chceme, ale žádný koncept nikdy nemůže být vymezen takovým způsobem, že by zde nebyl žádný prostor pro

⁷⁰ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 16. 5. 2007, čj. 2 As 78/2006-64.

⁷¹ PŮRY, František. In: ŠÁMAL, Pavel (ed.). *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 465–466 (§ 41 trestního zákoníku).

⁷² *Ibidem*, s. 465–466.

⁷³ LANIUS, David. *Strategic Indeterminacy in the Law*, s. 37.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ SHAPIRO, Stewart. *Vagueness in Context*, s. 210.

⁷⁶ MELZER, Filip. *Metodologie nalézáni práva. Úvod do právní argumentace*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 91.

⁷⁷ SHAPIRO, Stewart. *Vagueness in Context*, s. 210, nebo také LANIUS, David. *Strategic Indeterminacy in the Law*, s. 37.

*pochybnosti. Vymyslíme nějaký koncept a vymezíme ho v nějakých směrech [...]. To stačí pro naše momentální potřeby a dále se tím nezabýváme. Přehlízíme to, že v dalších směrech tento koncept definován není [...]. A toto je myšleno otevřenou texturou konceptu.*⁷⁸

Waismann mimo jiné uvádí příklad zlata, o němž si myslíme, že tento pojem máme dostatečně definován a je zcela určitý a určený. Ale co se stane, když najednou objevíme něco, co se zdá být zlatem, má to stejné chemické složení jako to, co označujeme zlatem, stejné vlastnosti, ale bude vyzařovat zvláštní radiaci?⁷⁹ Je to ještě zlato, nebo se jedná o jinou substanci? Tato otázka by pro nás pak byla zajímavá například v kontextu zákona č. 235/2004 Sb., zákona o dani z přidané hodnoty, kde máme režim pro investiční zlato.⁸⁰ Budou moci být slitky nebo destičky vytvořené z této substance považovány za investiční zlato?

Waismann upozorňuje na to, že je zde rozdíl mezi otevřenou texturou a vágností, kde vágnost může být podle něho odstraněna tím, že přidáme nějaká další pravidla, ale otevřenou texturu jazyka není podle něho možné takto vyřešit. Vždy je zde možnost nějakých nepředvídatelných situací. V tomto pojetí otevřené textury můžeme spatřovat podobnost s Ludlowovým dynamickým pojetím významu, kde tvrdí, že naše pojmy jsou nedostatečně určeny („*underdetermined*“), ale stejně jako Waismann argumentuje, že jejich zpřesnění a absolutní definování není potřeba⁸¹ (Waismann tedy tvrdí, že to ani není možné, jelikož zde vždy existují situace, které nemůžeme předvídat. Nebo může dojít k tomu, že vědci přinesou nové poznatky, díky kterým budeme muset pojmy „definovat“ jiným způsobem, budeme muset zvážit zohlednění dalších směrů).

Pokud budeme zvažovat otevřenou texturu v kontextu deskriptivních pojmů, pak můžeme uvést příklad slova matka, kde vycházíme z toho, že „*matkou dítěte je žena, která je porodila*“.⁸² Co když nastane situace, že zde budeme mít těhotnou ženu, která nebude schopna dítě donosit a věda bude tak pokročilá, že lékaři budou schopni vyjmout plod z těla této ženy a dát ho na „*donošení*“ do těla ženy jiné, která ho donosí a porodí? Která z těchto žen pak bude biologickou matkou? Dítě ponese geny ženy, která ho původně nosila, a muže, s kterým dítě zplodila. Tento muž, nebude-li otcovství „*připraven*“ některou z domněnek otcovství,⁸³ bude stále otcem dítěte, ale kdo bude matkou? Dle dikce zákona by to měla být zřejmě žena, která dítě porodila, tedy ta, která ho pouze donosila

⁷⁸ SHAPIRO, Steward. *Vagueness in Context*, s. 211.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ § 92 zákona č. 235/2004 Sb., zákon o dani z přidané hodnoty.

⁸¹ LUDLOW, Peter. *Living Words: Meaning Underdetermination and the Dynamic Lexicon*. Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 7. „*The received wisdom seems to be that semantics demands precision and fully determinate meanings. Whatever the merits of precision and fully determinate meanings, semantics has no need for them. [...] we will see that the static view has inflicted analytic philosophy, with the result that philosophy has accumulated a number of intractable puzzles that, I believe, all have their roots in these two errors – the assumption that the lexicon is static and the meanings are fully determined.*“ *Ibidem*. Pokud se na to podíváme, pak toto Ludlowovo pojetí dynamického významu jde proti tomu, jak naopak viděl koncepty Frege: „*A definition of a concept (of a possible predicate) must be complete; it must unambiguously determine, as regards any object, whether or not it falls under the concept [...]. If we represent concepts in extension by regions on a plane, this is admittedly a picture that may be used only with caution, but here it can do us good service. To a concept without sharp boundary there would correspond a region that had not a sharp boundary-line all round, but in places just vaguely faded away into the background. This would not really be a region at all; and likewise a concept that is not sharply defined is wrongly termed a concept.* (Frege, 1903, §56; translation based on Frege, 1960, 159)“ BAN-YAMI, Hanoch. Wittgenstein on Vagueness and Family Resemblance. In: GLOCK, Hans-Johann – HYMAN, John (eds). *A Companion to Wittgenstein*. John Wiley and Sons, 2017, s. 410.

⁸² § 775 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

⁸³ Viz § 776 an. zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

a jejíž geny dítě nemá. Ostatně, tato otázka může a měla by být diskutována v kontextu takzvaného „náhradního mateřství“. Možná i díky těmto situacím dojde k vydefinování tohoto pojmu dalšími směry.

2.3 Rodová podobnost

Dalším zdrojem vágnosti, který je pro právo, dle názoru autorky, zásadní a měl by mu být věnován prostor, jsou rodové podobnosti („*family resemblances*“). Tento pojem je spojován zejména s pozdní filosofií Ludwiga Wittgensteina. Hanoch Ben-Yami ale upozorňuje na fakt, že se s náznaky něčeho, co bychom mohli označit rodovou podobností, můžeme setkat například už v dílech Williama Whewella. Ten už roku „1810 kritizoval upřednostňování definic pomocí generis a differentia a vypracoval alternativní popis pojmů, který má společné body s Wittgensteinovými myšlenkami o rodové podobnosti. Později [...] Whewell [...] postavil klasifikaci v matematice do protikladu ke klasifikaci v přírodovědě a všem ostatním ‚spekulacím‘. Na rozdíl od matematických tříd nejsou ty přírodovědné určeny definicí, ale ‚typem‘:

*Třída je pevně stanovena, i když není přesně ohraničena; je dána, i když není ohraničena; není určena hraniční čarou zvenčí, ale centrálním bodem uvnitř; není určena tím, co přísně vylučuje, ale tím, co do ní nápadně patří; příkladem, ne předpisem; zkrátka místo definice zde máme typ.*⁸⁴ Takováto klasifikace pak nevyhnutelně podle Whewella vede k vágnosti a k existenci hraničních případů, u kterých si nejsme jisti, zda jsou dostatečně rodově podobné.⁸⁵ Když Wittgenstein diskutuje rodovou podobnost, demonstruje nám ji na příkladu her:

*„Pozoruj někdy ty činnosti, které nazýváme hrami. Mám na mysli deskové hry, karetní hry, míčové hry, bojové hry apod. Co mají společného? – Neříkej: Musí mít něco společného, jinak by se jim neříkalo hry – nýbrž se podívej, zda je tu něco, co je společné jim všem. – Neboť když se na ně podíváš, neuvidíš sice něco, co by bylo všem společné, ale uvidíš všelijaké podobnosti, a to řadu takových podobností a příbuzností. Jak bylo řečeno, neuvažuj, nýbrž dívej se. [...] A výsledek tohoto pozorování nyní zní: vidíme složitou síť podobností, které se navzájem překrývají a kříží. Podobnosti ve velkém i malém.“*⁸⁶

Nemůžeme tak přesně určit a definovat to, co dělá všechny hry hrami, jelikož vždy můžeme najít hru, která třeba některý ze znaků, který určíme, nenese, ale podobá se s ostatními hrami v jiných ohledech. I přes to jsme však schopni rozeznat, že něco hrou je a za hru to označit. Děje se to však na základě komplikované sítě podobností, které se navzájem překrývají a kříží.⁸⁷ Wittgenstein tak tvrdí, že podle něho nelze tyto podobnosti charakterizovat lépe „[...] než slovním spojením ‚rodové podobnosti‘; jelikož se tímto způsobem nejrůzněji překrývá složitá síť podobností, ať už se jedná o rysy obličeje, vzrůst, barvu očí, temperament nebo například chuzi.“⁸⁸

Pokud bychom chtěli uvést příklad, kde se v právních textech můžeme s rodovou podobností setkat, pak můžeme uvést třeba spojení, které se vyskytuje ve Smlouvě o zása-

⁸⁴ BEN-YAMI, Hanoch. *Wittgenstein on Vagueness and Family Resemblance*, s. 410.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filozofická zkoumání*, § 66.

⁸⁷ BEN-YAMI, Hanoch. *Wittgenstein on Vagueness and Family Resemblance*, s. 411.

⁸⁸ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filozofická zkoumání*, § 67.

dách činnosti států při výzkumu a využívání kosmického prostoru včetně Měsíce a jiných nebeských těles, tím je právě spojení „Měsíc a jiná nebeská tělesa“.⁸⁹ V tomto případě je uveden Měsíc jako demonstrativní příklad nebeského tělesa, kterými mohou být planety, hvězdy a další, které mají jisté znaky společné, dalšími se však liší. Nebo můžeme uvést například § 711 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, kde se dočteme, že „*částky výdělku, platu, mzdy, zisku a jiných hodnot z pracovní a jiné výdělečné činnosti se stávají součástí společného jmění v okamžiku, kdy manžel, který se o jejich získání přičinil, nabyt možnost s nimi nakládat.*“⁹⁰ I zde zákonodárce uvedl demonstrativní výčet nejtýpějších „hodnot z pracovní a jiné výdělečné činnosti“ a bude úkolem soudu v případě jiných hodnot určit, zda spadají do této kategorie.

2.4 Co mají tyto zdroje vágnosti a neurčitosti společné

Když se podíváme na výše uvedené zdroje vágnosti či neurčitosti, pak můžeme najít společný jmenovatel, kterým je to, že koncepty nejsou v těchto případech viděny jako něco statického, jako něco, co je pevně dáno, a my máme pouze nějaký způsobem odhalovat a poznávat jejich extenze. Významy nejsou spojovány s jejich definicemi, ba naopak, jak jsme již uvedli výše, definice jsou podle výše uvedených koncepcí nemožné, nebo nežádoucí. Tento dynamický pohled na pojmy a náš jazyk nám mohou být nápomocny při analýze jazyka a můžeme se díky nim vyvarovat některých problémů, ke kterým by nás dovedl pohled statický. Jak tvrdí Ludlow: „*statický pohled zasáhl analytickou filosofii, v důsledku čehož se ve filosofii nahromadila řada neřešitelných hádanek, které, jak se domnívám, mají všechny kořeny v těchto dvou chybách – v předpokladu, že lexikon je statický a významy jsou plně determinované.*“⁹¹

Tento statický pohled není žádnou novinkou, ale má poměrně dlouhou tradici. Setkáme se s ním už u Aristotela a Platona, například když se v dialogu *Menon* Sokrates ptá Menona, co je to „ctnost“. Menon mu odpovídá tím, že jmenuje různé ctnosti u různých lidí,⁹² přičemž je dělí podle pohlaví, postavení i věku a ke každému uvádí jinou ctnost. S touto odpovědí Sokrates není spokojený. To, co Sokrates chce, je, aby mu Menon poskytl to, čemu dnes říkáme definice. Něco, co by upřesnilo společnou podstatu všech věcí, které nazýváme ctností. Sokrates chce, aby Menon specifikoval to, co je společné všem a jen těm případům, na které se tento pojem vztahuje.⁹³ I dnes „*pokud se ve filosofickém kontextu zeptáme, co máme na mysli pod pojmem, slovem nebo slovním spojením, stále se od nás obvykle očekává, že poskytneme nutnou a postačující podmínku pro jeho použití, to, že*

⁸⁹ Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 40/1968 Sb., o Smlouvě o zásadách činnosti států při výzkumu a využívání kosmického prostoru včetně Měsíce a jiných nebeských těles.

⁹⁰ § 711 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

⁹¹ LUDLOW, Peter. *Living Words: Meaning Underdetermination and the Dynamic Lexicon*, s. 7.

⁹² „*Meno: There will be no difficulty, Socrates, in answering your question, what is virtue? Let us take first the virtue of a man: he should know how to administer the state, and in the administration of it to benefit his friends and harm his enemies; and he must also be careful not to suffer harm himself. A woman's virtue, if you wish to know about that, may also be easily described: her duty is to order her house, and keep what is indoors, and obey her husband. Every age, every condition of life, young or old, male or female, bond or free, has a different virtue: there are virtues numberless, and no lack of definitions of them; for virtue is relative to the actions and ages of each of us in all that we do. And the same may be said of vice, Socrates.*“ PLATO. *Meno*, 71e-72a, citováno podle BEN-YAMI, Hanoch. *Wittgenstein on Vagueness and Family Resemblance*, s. 407.

⁹³ *Ibidem*.

specifikujeme společnou povahu, kterou sdílejí všechny jeho případy“.⁹⁴ Ostatně i Frege o konceptech tvrdil, že musí mít jasné hranice, jinak vůbec koncepty nejsou.⁹⁵

My se ale nenecháme touto touhou po Lego světě a absolutní jistotě strhnout. I nadále budeme pokračovat ve zkoumání toho, co se v případě vágnosti či neurčitosti, kde jako její hlavní zdroje vidíme výše rozebrané tři vlastnosti pojmů a našeho jazyka, děje. Jak uvidíme, v tomto případě se nejedná o otázku hledání nějakých předem určených a určitých hranic, není to tedy deskriptivní dobrodružství, ale dochází k tomu, že je řešena otázka, jak máme v tom kterém konkrétním případě pojem použít. Je zde řešena otázka normativní a závislá na daném kontextu (v případě soudních rozhodnutí i kontextu skutkovém).

3. Význam a lexikální války

Naším východiskem je to, že význam není statickou entitou, ale může se měnit, a to i díky tomu, že náš jazyk neslouží pouze k popisu „objektivního“ světa, který zde existuje nezávisle na nás. Náš jazyk používáme k mnoha různým aktivitám a účelům a skrze to, jak si konceptualizujeme svět, tak ho i vnímáme. Prostřednictvím našeho uchopení světa kolem nás jednotlivým věcem a ostatním bytostem a jejich akcím připisujeme nějaký význam. Naše konceptuální porozumění⁹⁶ není pouze uchopení nějaké statické struktury,⁹⁷ která je zde před námi a naším jazykem a naším porozuměním světu, ale je aktivním hledáním, rozhodováním a odpovídajícími reakcemi na rozličné společenské praktiky.⁹⁸ Jako lidé jsme sice individuální organismy, ale účastníme na společném způsobu života, který nazýváme lidským.⁹⁹

Jazyk tedy neslouží k tomu, nebo pouze k tomu, aby reflektoval předem danou strukturu světa, ale prostřednictvím jazyka svět spoluutváříme. *„Svět je jazykovým konstruktem v tom smyslu a do té míry, do jaké se pro nás skládá z věcí, které bychom jako věci nemuseli vidět, kdybychom neměli ten jazyk, který máme.“*¹⁰⁰ Toto pojetí koresponduje s pojetím jazyka a významu tak, jak ho chápe například pozdní Wittgenstein nebo Sellars. V tomto pojetí tak dochází k posunu *„od chápání jazyka jako sady obrázků nějakých věcí k chápání jazyka jako sady nástrojů užívaných pro dosažení nějakého cíle.“*¹⁰¹ My, lidé, jsme totiž *„aktéry, kteří působí na své prostředí, aby realizovali cíle, které jsou pro ně vlastní a nezbytné pro jejich další existenci. A pokud organismy jednají, toto jednání samo o sobě znamená, že organismus považuje určité aspekty svého prostředí za užitečné nebo škodlivé pro jeho zájmy. [...] Významy věcí se projevují pouze ve světle kontextu významnosti, který je založený vzájemně provázanými zájmy tohoto aktéra, každý z těchto významů je definován*

⁹⁴ Ibidem, s. 407–408.

⁹⁵ GEACH, Peter – BLACK, Max. *Translations from the Writings of Gottlob Frege*. Oxford: Blackwell, 1960, s. 159.

⁹⁶ Na konceptuální porozumění a rozumění upozorňuje například už i Sellars. Srovnej např. SELLARS, Wilfrid. *Philosophy and the Scientific Image of Man*. In: COLODNY, Robert (ed.). *Frontiers of Science and Philosophy*. Pittsburgh: University of Pittsburgh, 1962, s. 35–78.

⁹⁷ Na tuto holistickou provázanost upozornil už například Wilfrid Sellars. SELLARS, Wilfrid. *Empiricism and the Philosophy of Mind*. Cambridge: Harvard University Press, 1997, s. 44–45.

⁹⁸ ROUSE, Joseph. *Articulating the World. Conceptual Understanding and the Scientific Image*, s. 83.

⁹⁹ Ibidem, s. 77.

¹⁰⁰ PEREGRIN, Jaroslav. *Význam a struktura*. Praha: Oikoymenth, 1999, s. 141.

¹⁰¹ PEREGRIN, Jaroslav. *Obrat k jazyku a analytická filosofie*. In: PEREGRIN, Jaroslav (ed.). *Obrat k jazyku: druhé kolo (Jazyk, myšlení a svět v názorech postanalytických filosofů)*. 1998, s. 17.

*pouze ve vztahu k významům ostatních věcí ve světě aktéra.*¹⁰² V tomto pojetí pak významy výrazů nejsou věci, které by byly těmito výrazy „onálepkovány“, ale význam je pak spíše „způsob užívání tohoto výrazu, jeho role v rámci naší jazykové aktivity.“¹⁰³

Tato jazyková aktivita je aktivitou společenskou, důležité je fungování jazyka a jeho užívání ve společnosti, jazyk tak není záležitostí subjektivní, ale intersubjektivní.¹⁰⁴ Významy ovšem vzhledem k tomuto našemu pojetí nemůžeme hledat ve světě, který je na nás nezávislý, ale je nutné je pojímat spíše jako „geometrické tvary: nemá (tedy) smysl je hledat v reálném světě, neboť jsou spíše prismatické, která nám umožňují relevantní část světa chápat naším lidským způsobem.“¹⁰⁵ Významy jsou tak spoluutvářeny lidmi, kde se jim učíme v interakci s ostatními. I díky jejich kritickým postojům můžeme dovozovat to, jak máme správně hrát jazykovou hru.¹⁰⁶ Tato hra se tak jako každá jiná hra řídí pravidly. Tato pravidla ovšem nemusí být a mnohdy nejsou explicitně vyřčena,¹⁰⁷ nejedná se o nějaké rozkazy, ale spíše o nasměrování.¹⁰⁸ Pokud je porušíme, pak dochází k tomu, že nás ostatní (oprávněně) kritizují. Dodržování těchto pravidel je totiž nutné, aby jazyk mohl plnit svou funkci.

Toho, že otázka hledání významu má normativní charakter, si všímá už Sellars, když při zkoumání toho, co je význam, „klade důraz na to, že význam nespočívá v tom, jak se výraz skutečně užívá, ale v tom, jak se správně užívá, čili jak by se měl užívat.“¹⁰⁹ Jak si dále ukážeme, právě toto je zásadní, pokud řešíme otázku vágnosti a neurčitosti práva a právních textů. V takovém případě totiž nehledáme to, jak se nějaký výraz užívá, ale spíše dochází k tomu, že hledáme způsob, jakým by se v daném případě výraz užívat měl (respektive, zda se výraz užitý v právní větě má vztáhnout i na námi řešený konkrétní případ).

3.1 Lexikální války

Pokud na význam budeme nahlížet výše uvedeným způsobem, pak vidíme i spojitost se zdroji vágnosti a neurčitosti, o kterých jsme diskutovali v části 3 tohoto textu, tedy s otevřenou texturou, multidimenzionální polysémií a rodovou podobností. Díky tomu, že

¹⁰² OKRENT, Mark. Heidegger's Pragmatism Redux. In: MALACHOWSKI, A. (ed.). *Cambridge Companion to Pragmatism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, s. 135.

¹⁰³ PEREGRIN, Jaroslav. *Obrat k jazyku a analytická filosofie*, s. 22.

¹⁰⁴ „Jazyk a jeho faktické fungování je [...] – na rozdíl od myšlení – něco ve své podstatě snadno intersubjektivně uchopitelného [...]: takže v úvahu připadá mnohem spíše nikoli vysvětlovat jazyk pomocí myšlení, ale myšlení pomocí jazyka.“ PEREGRIN, Jaroslav. *Význam a struktura*, s. 38.

¹⁰⁵ PEREGRIN, Jaroslav. *Význam a struktura*, s. 244.

¹⁰⁶ PEREGRIN, Jaroslav. Wittgenstein a pravidla našich jazykových her. In: *jarda.peregrin.cz* [online]. [cit. 2021-10-29], s. 3. Dostupné z: <<http://www.jarda.peregrin.cz/mybibl/PDFTxt/536.pdf>>. Obdobně pak uvažoval například Quine: „Významy jsou především významy jazyka. Jazyk je společenskou dovedností, kterou my všichni získáváme výhradně na základě poznatků o zjevném chování jiných lidí za veřejně rozpoznatelných okolností.“ QUINE, Willard V. O. *Ontologická relativita*. In: PEREGRIN, Jaroslav. *Obrat k jazyku: druhé kolo (Jazyk, myšlení a svět v názorech postanalytických filosofů)*, s. 49. Odkaz na intersubjektivitu můžeme spatřovat například i v následujícím: „Člověk může přece něco říci, jen když se naučil mluvit. Kdo tedy něco chce říci, musel se k tomu také naučit ovládat určitou řeč; a je nicméně jasné, že mohl chtít mluvit, a proto ještě nemusel mluvit skutečně. Zrovna tak jako člověk netančí tím, že tančit chce.“ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filozofická zkoumání*, § 74.

¹⁰⁷ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filozofická zkoumání*, § 54.

¹⁰⁸ *Ibidem*, s. 55. „Uřčité pravidlo je tu jako nějaký ukazatel cesty. – Neponechává žádné místo pro pochybnost o tom, jakou cestou mám jít? [...] Mohu tedy říci, že ukazatel ponechává přece jen určitou možnost pochybnosti. Nebo spíš: někdy ponechává možnost pochybnosti, někdy ne. [...]“

¹⁰⁹ PEREGRIN, Jaroslav. *Význam a struktura*, s. 185.

význam je spoluutvářen naší praxí, která se řídí nejen explicitními, ale i implicitními pravidly, a přikládání významu je závislé na naší konceptualizaci, může nastat situace, že dvě osoby budou mít na základě předchozí jazykové praxe, tedy na základě toho, jak a s kým hráli jazykové hry, spojeny s výrazy různé významy. To může být zapříčiněno tím, že některé aspekty nebudou považovat za určující, respektive budou považovat různé aspekty za určující (viz multidimenzionální polysémie), což může být zapříčiněno i tím, jaké vědecké teorie a poznatky jim budou dostupné, přičemž i na základě nich se mohou jejich koncepty formovat (viz otevřená textura), nebo jakým způsobem budou hledat ony podobnosti a spojitosti (viz rodová podobnost).

Toto dává vzniknout situacím, kdy jeden mluvčí nesouhlasí s tím, jak druhý mluvčí používá daného výrazu. Peter Ludlow v této spojitosti hovoří o lexikálních válkách.¹¹⁰ Tyto lexikální války mohou být, dle názoru autorky, spojeny s méně expresivním vyjádřením téhož, kdy například David Plunkett hovoří o konceptuální etice¹¹¹ nebo Robert Brandom o tom, že hrajeme hru na „ptaní se a dávání důvodů“.¹¹² Ve všech těchto případech se řeší otázka výrazu, jeho významu a jeho správného použití. Žádný z uvedených autorů nepovažuje význam za statickou entitu předem striktně determinovanou světem, který zde existuje nezávisle na nás. Jelikož v tomto textu zastáváme stejnou pozici, tyto jejich koncepce se tak jeví jako použitelné a vhodné pro aplikaci i na námi řešenou problematiku.

Ještě než přistoupíme k otázce lexikálních válek, je třeba zmínit, že ve spoustě případů dochází k modulaci významu automaticky a víceméně kooperativně.¹¹³ Ostatně toto koresponduje s tím, jak vnímá porozumění a učení se jazyku v rámci jazykových her Wittgenstein: „Porozumění jazyku představuje (Wittgensteinovými slovy) zvládnutí určité techniky. Pravidlům užití výrazů jazyka (mysleme si zde třeba predikátová pravidla typu *je-li něco pes, nesmíš popírat, že je to savec*, případně úsudková pravidla obecně) se zprvu učíme *empiricky* – nejsou nám vysvětlena, tj. nepodléhají (meta)jazykové kontrole, ale jsme v nich, resp. v jejich následování ›vycvičení‹. *Následují-li pravidlo, nevolím. Následuji pravidlo slepě.*“¹¹⁴

Ovšem „s ohledem na organickou povahu jazyka (se) nelze nikdy úplně vyhnout [... tomu, že] zprvu implicitně ovládnuté principy je nutné explikovat, uspořádat a revidovat“¹¹⁵ a v takovém případě pak dochází k tomu, že je zde o správnou, námi preferovanou modulaci významu veden spor.¹¹⁶ Ten vzniká na základě toho, že sice používáme stejná slova, ale myslíme jimi něco jiného,¹¹⁷ či alespoň v některých aspektech odlišného. Pokud pak dochází k těmto sporům, jde o to, že každá ze stran vysvětluje a ospravedlňuje svou pozici, tedy svou konceptualizaci. Dochází tak k tomu, že udáváme důvody, které nás vedou

¹¹⁰ LUDLOW, Peter. *Living Words: Meaning Underdetermination and Dynamic Lexicon*, s. 7 an.

¹¹¹ BURGESS, Alexis – CAPPELEN, Herman – PLUNKETT, David (eds). *Conceptual Engineering and Conceptual Ethics*. Oxford: Oxford University Press, 2020.

¹¹² BRANDOM, Robert B. *Articulating Reasons: An Introduction to Inferentialism*. Harvard: Harvard University Press, 2001.

¹¹³ LUDLOW, Peter. *Living Words: Meaning Underdetermination and Dynamic Lexicon*, s. 7.

¹¹⁴ KOLMAN, Vojtěch. *Logika Gottloba Frega*, s. 57.

¹¹⁵ *Ibidem*.

¹¹⁶ LUDLOW, Peter. *Living Words: Meaning Underdetermination and Dynamic Lexicon*, s. 7.

¹¹⁷ PLUNKETT, David. Normative Roles, conceptual variance, and ardent realism about normativity. *Inquiry*. 2020, Vol. 63, No. 5, s. 509–534. „The issue of verbal disputes can be glossed as follows. Suppose that different philosophers mean different things by important [...] terms. [...] suppose that this involves them expressing different concepts by those terms [...]“

k našemu pojetí. V těchto válkách se pak tyto nevyřčené, implicitní důvody stanou explicitními¹¹⁸ a může být souzena jejich ospravedlnitelnost a případnost („správnost“).

Tyto spory o modulaci významu pak mohou mít a mají i právní dopad. Ludlow uvádí příklad slova „sendvič“. Na první pohled by se mohlo zdát, že každý ví, co to sendvič je. Málokoho by napadlo, že by o význam tohoto slova vedl s někým spor. Pokud se ovšem zamyslíme, pak máme nepřeborné množství různých sendvičů – mohou být otevřené sendviče, wrapy, hamburgery a croque-monsieur, kde každý může či nemusí tyto zařadit mezi sendviče. Většina z nás se možná u tohoto případu poušměje. Ovšem v roce 2006 musel tuto otázku řešit soudce Jeffry Locke, když jeden řetězec, Panera Bread, namítal, že si v nákupním středisku, kde prodávali své produkty, otevřel pobočku i další prodejce sendvičů Qdoba Mexican Grill, což podle smlouvy s obchodním centrem nemohl, neboť Panera Bread měli být jediným prodejcem sendvičů na tomto místě. Qdoba Mexican Grill prodávali burrito, soudce Locke tak musel vyřešit otázku, zda se burrito považuje za sendvič. Nakonec rozhodl tak, že nikoli. Qdoba Mexican Grill tak mohli i nadále v obchodním centru prodávat své burrito.¹¹⁹

Ostatně, pokud si chceme demonstrovat lexikální válku, pak nemusíme chodit ani tak daleko. Poslední dobou je u nás poměrně „žhavým“ tématem manželství stejnopohlavních párů. Můžeme nalézt zastánce toho, aby stejnopohlavní páry mohly uzavírat manželství, což má opět své právní důsledky, a to ne nevýznamné, ale i zastánce opačného přístupu – ti často argumentují tradicí či přirozeností. Můžeme se setkat s názory, že „*manželství je svazkem mezi mužem a ženou, který slouží k tomu, aby z něho měli oba benefity, přirozená jednota, která je v souladu s přírodou, jednota, jejímž účelem je mít a vychovávat děti [...]*“.¹²⁰

Na toto vymezení můžeme uvést mnoho námitek. Například to, že i kdyby bylo pravdou, že v minulosti slovo „manželství“ označovalo pár tvořený mužem a ženou, nemůžeme to v žádném případě brát jako dostatečně silný důvod pro tvrzení, že tento význam zůstává i dnes zachován a že slovo „manželství“ nemůžeme použít i ve vztahu ke stejnopohlavním párům.¹²¹ Ostatně, někteří lidé opačného pohlaví uzavírají manželství, aniž by chtěli mít potomky – je to pak stále manželství? A co lidé, kteří mít děti nemohou? Mohou pak tedy uzavřít manželství? Dalo by se polemizovat i s tím, že svazek muže a ženy je přirozený, čímž se zřejmě odkazuje na nepřirozenost soužití dvou osob stejného pohlaví – už i staří Řekové měli slabost pro mladé chlapce – na základě čeho pak dovozujeme větší přirozenost pouta mezi mužem a ženou?

Můžeme uvést, že například občanský zákoník se zdá ctít ono „tradiční“ pojetí manželství, kdy ho máme definováno jako „*trvalý svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví tento zákon. Hlavním účelem manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc.*“¹²² Můžeme ovšem uvést, že zákonodárce alespoň částečně

¹¹⁸ BRANDOM, Robert B. *Articulating Reasons: An Introduction to Inferentialism*, s. 162.

¹¹⁹ LUDLOW, Peter. *Living Words: Meaning Underdetermination and Dynamic Lexicon*, s. 11 an.

¹²⁰ *Ibidem*, s. 23.

¹²¹ *Ibidem*.

¹²² § 655 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. Pokud bychom se podívali v tomto kontextu i za hranice, pak můžeme uvést, že například Evropský soud pro lidská práva se rovněž přiklání k tomuto tradičnějšímu pojetí, když uvádí, že: „*s přihlédnutím k tomu, že manželství má hluboce zakořeněné společenské a kulturní konotace, které se mohou v jednotlivých společnostech zásadně odlišovat, Soud shledal, že čl. 12 ani čl. 14 Úmluvy ve spojení s jejím čl. 8 neukládají smluvním státům povinnost přiznat párům osob stejného pohlaví přístup k institutu manželství (viz Schalk a Kopf proti Rakousku, cit. výše, § 62–63 a § 101).*“ Evropský soud pro lidská práva tak raději nezasahoval do lexikálních válek vedených na úrovních jednotlivých států a ponechal rozhodnutí na jednotlivých zákonodárcích.

reflektuje změnu poměrů, kdy už homosexualitu nevnímáme jako trestný čin, jak tomu bylo dříve, a umožnil jim alespoň uzavírat registrovaná partnerství.¹²³ V našem právním řádu je tak prostor pro lexikální válku ohledně tohoto konkrétního institutu označovaného výrazem „manželství“ částečně určen a ohraničen prostřednictvím výše uvedených textů jednotlivých právních předpisů. Ovšem ani to nezabránilo tomu, aby byly o konkrétních právech a povinnostech osob, které uzavřou registrované partnerství vedeny spory (tedy o konkrétní podobě tohoto institutu a jeho významu). Tak například původně osoby, které uzavřely registrované partnerství, nemohly adoptovat dítě, a to na základě zákona o registrovaném partnerství. Toto ustanovení následně zrušil Ústavní soud prostřednictvím svého nálezu sp. zn. Pl. ÚS 7/15.

Pokud se na tento případ podíváme výše naznačenou optikou lexikálních válek, pak můžeme považovat zrušené ustanovení § 13 odst. 2 zákona o registrovaném partnerství¹²⁴ za vyjádření pozice zákonodárce (a jeho konceptualizace tohoto institutu), který viděl rozdíl mezi manželi a registrovanými partnery, kde podle něho součástí institutu registrovaného partnerství není právo adoptovat dítě. Nutno podotknout, že dokonce povoloval adopci jednou osobou, ale nikoli registrovanými partnery či osobou, která je v registrovaném partnerství. Což může poukazovat na to, že z jeho pohledu jsou pak lidé, kteří jsou homosexuální a oficiálně se k tomuto „přiznali“ prostřednictvím uzavření registrovaného partnerství, nevhodnými kandidáty pro výchovu dětí.

S touto konceptualizací pak nesouhlasil navrhovatel, Městský soud v Praze, a rozhodl se vést se zákonodárcem konceptuální válku. Podal návrh na zrušení tohoto ustanovení Ústavnímu soudu s tím, „že pokud by žadatel o osvojení nežil v manželství a ani v registrovaném partnerství, mohl by se za určitých podmínek stát osvojitelem. Pokud však žije v registrovaném partnerství, platí zákaz osvojení již z tohoto titulu, aniž by byly posuzovány okolnosti, zda takový žadatel je schopen vytvořit odpovídající zázemí pro řádnou výchovu dítěte. Tyto skutečnosti představují rozdíly, které jsou neodůvodněné a ani neexistují rozumné důvody pro uplatněný rozdílný přístup.“¹²⁵ Ústavní soud pak musel tuto otázku posoudit a rozhodnout, který z pohledů na danou věc je ten „správný“, a to s ohledem na celkový kontext práva (např. ústavní normy).

Tím se dostáváme k tomu, že pokud hovoříme o lexikálních válkách v kontextu interpretace a aplikace práva, pak zde máme jistá specifika oproti „běžným“ lexikálním válkám, máme tu totiž osoby, které mohou a musí autoritativně rozhodnout, která ze zastávaných pozic je ta „správná“ v tom kterém případě, a navíc i tyto osoby jsou vázány mimo jiné i texty normativních právních aktů. V následující části se tak zaměříme na analýzu toho, co se děje v námi rozebíraném kontextu v soudní síni.

3.2 Lexikální války vedené v soudní síni

Na tomto místě se dostáváme do bodu, kdy se pokusíme všechny výše uvedené poznatky na jednom místě shrnout a využít je k analýze a explanaci toho, co se tedy vlastně děje při interpretaci a aplikaci práva soudy. Uvedli jsme, že významy/koncepty nejsou nějaké statické entity, ale jsou dynamické, učíme se jim a spoluutváříme je prostřednictvím praxe –

¹²³ Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a změně některých zákonů.

¹²⁴ „(2) Trvající partnerství brání tomu, aby se některý z partnerů stal osvojitelem dítěte.“

¹²⁵ Nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 7/15.

„jazykových her“ – v rámci nichž jsou důležitá pravidla, která nám ukazují směr, jak je (ne)používat. Tato pravidla však nejsou rozkazy a přímo nám neurčují hranice, které jsou neprolomitelné a věčné, ale jelikož je zde máme, tak soudci nejsou Humpty Dumpty z *Alenky v Říši divů*, aby mohli říci, že „*když používám nějaké slovo, pak neznamena nic víc, ani nic méně, než co jsem si vybral, že bude znamenat.*“¹²⁶

Když má soudce rozhodovat nějaký případ, je jeho úkolem zjistit skutkový stav a nalézt příslušné pravidlo, které má aplikovat. Není při svém rozhodování ovšem zcela neomezen, jelikož „správnost“ aplikace konceptu je posuzována i ve vztahu k minulým interpretacím a aplikacím daných konceptů a ustanovení, kde právě i texty normativních právních aktů jsou pro soudce velice důležitým výchozím bodem. Svou roli při určování významu pak hraje i systematika a účel toho kterého normativního právního aktu. Soudce dále musí zvažovat právo jako celek včetně principů a zásad. Před soudce se dostávají osoby, které mezi sebou povětšinou vedou lexikální válku – někdy může být zapříčiněna tím, že opravdu věří tomu, že je jejich pozice ta „správná“, někdy může být z jedné strany účelová, kde tato strana se tak pouze snaží prosadit své zájmy, které nejsou například právem chráněny. Soudce má pak rozhodnout, které řešení je „správné“, a to v kontextu všeho výše uvedeného.

Nečiní, nebo neměl by činiti, toto rozhodnutí zcela náhodně, ale při určování správnosti by měl zohlednit krom textu právního předpisu i dosavadní rozhodovací praxi a právo jako takové. Co to znamená? Soudci nejsou odpovědní pouze zákonu, tedy jejich jediným úkolem není držet se přísně slov právního předpisu, ale jsou odpovědní za zákon,¹²⁷ tedy za jeho konkrétní interpretaci a aplikaci. Nejsou povinni slova zákona vždy následovat, ale podílejí se na spoluutváření obsahu práva, stejně jako uživatelé jazyka spoluutvářejí významy slov, kde nám soudci určují jeho obsah. Ten neurčují jako Humpty Dumpty, ale jsou vázáni rozhodnutími předchozími, pokud uznají jejich autoritu, ale zároveň jsou zavázáni odpovědností za rozhodnutí budoucí tím, že jejich rozhodnutí mohou pak sloužit jako výchozí body pro rozhodnutí soudců dalších.¹²⁸

Uznání autority předchozích rozhodnutí by pak nemělo záviset pouze na postavení daného interpreta, ale i na přesvědčivosti jeho interpretace a argumentace, závisí tedy i na tom, zda byl úspěšným při hře na „ptání se a udávání důvodů“, zda je jeho pozice dostatečně ospravedlněna rozumnými důvody. Z tohoto pohledu je pak důležité, aby byla rozhodnutí řádně odůvodněna, abychom měli dostatek explicitně vyřčených důvodů, které vedly ke konkrétnímu výsledku. Rozhodnutí učiněná v minulých případech při interpretaci jednotlivých ustanovení pak slouží jako měřítko pro normativní hodnocení toho, zda soudce při rozhodování jeho konkrétního případu „správně“ interpretuje a aplikuje právo. Rozhodování soudce je tak vázáno minulostí, tím, jak byly právní koncepty inter-

¹²⁶ “I don’t know what you mean by ‚glory‘”, Alice said.

Humpty Dumpty smiled contemptuously. “Of course you don’t – till I tell you. I meant, there is a nice knock-down argument for you!”

“But ‚glory‘ doesn’t mean ‚a nice knock-down argument‘”, Alice objected.

“When I use a word”, Humpty Dumpty said in rather a scornful tone, “it means just what I choose it to mean – neither more nor less.” CARROL, Lewis. *Through the Looking Glass*. Citováno podle SHAPIRO, Steward. *Vagueness in Context*, Předmluva.

¹²⁷ BRANDON, Robert B. *A Hegelian Model of Legal Concept Determination: The Normative Fine Structure of the Judges’ Chain Novel*, s. 58.

¹²⁸ *Ibidem*, s. 56, 59–60.

pretovány předchozími soudci, kteří se podíleli na spoluutváření jejich obsahu, ale současně je vázán i budoucností, tedy tím, že je soudce odpovědný za to, jak budou v důsledku jeho rozhodnutí výrazy interpretovány v budoucnu.¹²⁹

V rámci interpretace práva pak může být (a někdy je) „správnost“ interpretace a aplikace konceptů ověřována hned několikrát.¹³⁰ Jako první rozhoduje soud nebo jiný orgán aplikující právo v první instanci. Pokud se však účastníkům řízení jeho rozhodnutí nezdá správné, mohou se proti němu odvolat¹³¹ nebo podat stížnost¹³² nebo podat návrh na rozklad.¹³³ Zde pak dochází k přezkumu toho, zda opravdu došlo ke správné interpretaci a aplikaci, a to vzhledem ke konkrétním okolnostem daného případu – ty mohou mít poměrně zásadní vliv, neboť právní myšlení není monotónní, je zpochybnitelné, a přidáním některých dalších informací se nám z pravděpodobného závěru může stát závěr nepravděpodobný. Tedy takový, který není v daném kontextu ospravedlnitelný.¹³⁴ Pokud odvolací orgán k takovému závěru dospěje, vyjádří svůj kritický postoj tím, že tento rozsudek zruší nebo změní.¹³⁵

V některých případech můžeme jít ještě dál a využít mimořádných opravných prostředků. Když se podíváme například na přípustnost dovolání, tak „*dovolání přípustné proti každému rozhodnutí odvolacího soudu, kterým se odvolací řízení končí, jestliže napadené rozhodnutí závisí na vyřešení otázky hmotného nebo procesního práva, při jejímž řešení se odvolací soud odchýlil od ustálené rozhodovací praxe dovolacího soudu nebo která v rozhodování dovolacího soudu dosud nebyla vyřešena nebo je dovolacím soudem rozhodována rozdílně anebo má-li být dovolacím soudem vyřešena právní otázka posouzena jinak.*“¹³⁶ Pokud bychom tyto důvody přípustnosti dovolání zkoumali námi uvedenou perspektivou, pak je můžeme analyzovat následovně:

- 1) „*napadené rozhodnutí závisí na vyřešení otázky hmotného nebo procesního práva, při jejímž řešení se odvolací soud odchýlil od ustálené rozhodovací praxe dovolacího soudu.*“¹³⁷

V tomto případě se tedy jedná o to, že je zde podezření na to, že se odvolací soud zachoval jako Humpty Dumpty, když nerespektoval závazky pro něj vyplývající z předchozí soudní praxe. Nedržel se tak pravidel, která zde byla vytvářena a vytvořena, a rozhodl se vytvořit pravidla jiná. Tím odvolací soud narušuje princip právní jistoty, neboť „*každý potenciální účastník řízení bere při zvažování svých šancí na úspěch v soudním řízení v potaz i dosavadní (především publikovanou) judikaturu; má právo přitom očekávat, že soudy budou v různých případech rozhodovat různě a v obdobných případech obdobně.*“¹³⁸

¹²⁹ Ibidem, s. 60.

¹³⁰ U jazykových her jsme zmiňovali, že to, zda tuto hru hrajeme správně, poznáme prostřednictvím kritických postojů ostatních hráčů.

¹³¹ § 201 an. zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, § 245 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, § 81 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád.

¹³² § 266 an. zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním.

¹³³ § 152 an. zákona č. 500/2004 Sb., správní řád.

¹³⁴ Pro zjednodušení a větší přehlednost budeme dále v textu diskutovat už pouze opravné prostředky v rámci civilního procesu, ať nemusíme neustále odkazovat na jejich protějšky v rámci správního a trestního řízení.

¹³⁵ § 219a a 220 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád.

¹³⁶ § 237 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád.

¹³⁷ Ibidem.

¹³⁸ Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu sp. zn. 1 Aps 2/2006-68.

I naše soudy musejí zohledňovat předchozí rozhodnutí,¹³⁹ a to zejména soudů nejvyšších, kde jedním z jejich úkolů je sjednocování judikatury, tj. určování měřítek pro to, co se považuje za „správnou“ interpretaci a aplikaci práva, při řešení lexikálních válek v soudní síni.

- 2) *„napadené rozhodnutí závisí na vyřešení otázky hmotného nebo procesního práva, která v rozhodování dovolacího soudu dosud nebyla vyřešena.“*¹⁴⁰

V tomto případě se dostáváme k situaci, kdy zde ještě nejvyššími soudy nebylo stvrzeno to, která interpretace a aplikace práva má sloužit jako měřítko pro posuzování „správnosti“ určování obsahu konceptů. V této situaci může docházet k tomu, že soudy nižšího stupně interpretují a aplikují právo rozličnými způsoby, přičemž mohou mít dojem, že jejich interpretace je ta „správná“. K tomu by samozřejmě nemělo, i s ohledem na výše uvedený princip právní jistoty a s ním spojený princip předvídatelnosti práva, docházet. Ovšem i z důvodů uvedených v části 3 tohoto textu jsou tyto situace možné. V takovém případě pak nejvyšší soudy rozhodují, dá se říci, nejen lexikální válku mezi samotnými účastníky, ale i mezi soudy nižšího stupně. V tomto případě na něm pak leží poměrně velká odpovědnost za to, jak bude interpretace a aplikace probíhat v budoucnu.

- 3) *„napadené rozhodnutí závisí na vyřešení otázky hmotného nebo procesního práva, je dovolacím soudem rozhodována rozdílně.“*¹⁴¹

Pokud nastane tato situace, pak může být pro ostatní soudce velice matoucí. Nemohou totiž vysledovat jednotnou linku a nalézt vodítka pro to, jakým směrem se vyvíjí interpretační praxe a výklad právních norem. Důvody vzniku jsou stejné jako v bodě 2), Nejvyšší soud má však za úkol judikaturu sjednocovat. Pakliže si někdo povšimne, že i v rámci Nejvyššího soudu dochází k lexikálním válkám a k tomu, že je „správnost“ interpretace a aplikace některých ustanovení zřejmě posuzována na základě různých pravidel, pak je zcela na místě, aby tato situace byla napravena.

- 4) *„má-li být dovolacím soudem vyřešená právní otázka posouzena jinak.“*¹⁴²

V této situaci jde o případ, kdy zde třeba sice neexistuje rozdílná rozhodovací praxe, právní názor Nejvyššího soudu je vyjádřený a konstantní, odvolací soud tuto judikaturu respektoval, ale my se domníváme, že došlo k tak zásadním změnám a posunu obsahu předmětných konceptů, že je třeba tuto reflektovat a výklad změnit. To, že ke změně právního názoru nejvyšších soudů i Ústavního soudu může dojít, ovšem ve výjimečných případech, je ostatně těmito přijímáno, jak můžeme demonstrovat na následujícím: *„Nález Ústavního soudu [...] představují závazná interpretační vodítka pro rozhodování ve skutkově a právně obdobných věcech, od nichž je sice možné se odklonit, to ovšem pouze ve výjimečných a racionálně odůvodněných případech [...]“*¹⁴³ Jak vidíme, v případě tohoto odklonu je třeba mít racionální odůvodnění tohoto kroku, tedy odlišná interpretace musí být ospravedlněna.

¹³⁹ „Jediný argument odvolacího soudu, a sice že předmětnými rozhodnutími nejsou jiné soudy nijak vázány, neboť v českém právním řádu neexistuje tzv. precedens, jak je tomu v právu anglosaském, nepovažuje Ústavní soud (mj. s přihlédnutím k požadavku předvídatelnosti soudních rozhodnutí) za dostatečný.“ Nález Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 2588/13.

¹⁴⁰ § 237 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád.

¹⁴¹ § 237 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád.

¹⁴² Ibidem.

¹⁴³ Nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 3303/18.

Závaznost těchto předešlých rozhodnutí zde existuje nejen pro soudy obecné, ale i pro samotný Ústavní soud. Kdyby je nerespektoval, dopouštěl by se, dle jeho vlastních slov, libovůle.¹⁴⁴ To ovšem, jak bylo již uvedeno, neznamená, že se od nich nemůže ve výjimečných případech odklonit. Za určitých podmínek je možné je překonat.¹⁴⁵ V takovém případě se pak již dříve rozhodnuté věci jeví v novém kontextu jako neospravedlnitelné.

Jak vidno, proces interpretace práva a jednotlivých konceptů je příběhem, který, zdá se, nemá konce. Prostřednictvím interpretační a aplikační praxe je spoluvytvářen samotný obsah právních konceptů, přičemž každý jednotlivý soudce se na tomto podílí. Díky tomuto spoluutváření a přizpůsobování se jednotlivým situacím a případně i změnám ve společnosti může právo flexibilněji reagovat a nestát se pouze „zkostnatělým“ systémem neefektivních pravidel. Díky tomu, že je potřeba ospravedlnění rozhodnutí a použití jednotlivých konceptů, by nemělo docházet ke svévolnému zneužívání a ohýbání práva.

Závěr

V tomto textu jsme diskutovali v první části paradoxu minimálních rozdílů, a to z toho důvodu, že jim je i v rámci právní filosofie a teorie věnována poměrně velká pozornost. Představili jsme si dvě možná řešení, která byla navržena logiky či filosofy. Následně jsme poukázali na to, že tato „řešení“ nemají a vlastně ani nemohou mít pro právo a právní praxi nějaký značný užitek.

Na tuto část jsme navázali tím, že jsme poukázali na to, že tradiční statické pojetí významu není tím nejlepším možným přístupem a představili jsme si konkurenční pojetí významu. V tomto pojetí pak nejsou významy, či koncepty statickými entitami, ale jsou dynamické. Jejich dynamičnost je dána praxí uživatelů jazyka. V návaznosti na to jsme si představili zdroje vágnosti a neurčitosti, které jsou podle autorky pro právo mnohem zásadnější. Těmi byly multidimenzionální polysémie, otevřená textura a rodové podobnosti. Ty jsme si nejen teoreticky vymezili, ale demonstrovali jsme je i na praktických příkladech.

V poslední části jsme se zaměřili na Ludlowův koncept lexikálních válek, který jsme spojili s Brandomovým pojetím významů. Ukázali jsme si, že v rámci našeho užívání jazyka hrajeme „jazykové hry“. Abychom je mohli hrát, musejí zde existovat pravidla. Tato pravidla nemusejí být vždy explicitně vyřčena, ale můžeme je dovozovat z praxe a kritických postojů ostatních hráčů. Tyto teoretické poznatky z oblasti filosofie a lingvistiky jsme pak přenesli v poslední části do právního kontextu, kde jsme jejich prostřednictvím analyzovali a vysvětlili, co se vlastně při interpretaci a aplikaci práva děje.

¹⁴⁴ „Především budíž řečeno, že nemá-li se sám Ústavní soud jako ústavní orgán, tj. orgán veřejné moci, dopouštět libovůle, jejímž zázakazu je sám také podroben, neboť i Ústavní soud, či právě on, je povinen respektovat rámeček ústavního státu, v němž je výkon libovůle orgánům veřejné moci striktně zapovězen, musí se cítit vázán svými vlastními rozhodnutími, která může svou judikaturou překonat jen za určitých podmínek. Tento postulát lze přitom charakterizovat jako podstatnou náležitost demokratického právního státu (čl. 1 odst. 1 ve spojení s čl. 9 odst. 2 Ústavy).“ Nález Ústavního soudu ze dne 11. 6. 2003, sp. zn. Pl. ÚS 11/02.

¹⁴⁵ „První možností, kdy Ústavní soud může překonat vlastní judikaturu, je změna sociálních a ekonomických poměrů v zemi nebo změna v jejich struktuře anebo změna kulturních představ společnosti. Další možností je změna či posun právního prostředí tvořeného podústavními právními normami, které v souhrnu ovlivňují nahlížení ústavních principů a zásad, aniž by z nich ovšem vybočovaly, a především neomezují princip demokratické právní státnosti (čl. 1 odst. 1 Ústavy). Další možností pro změnu judikatury Ústavního soudu je změna, resp. doplnění těch právních norem a principů, které tvoří závazná referenční hlediska pro Ústavní soud, tj. takových, které jsou obsaženy v ústavním pořádku České republiky, nejde-li samozřejmě o změny odporující limitům stanoveným čl. 9 odst. 2 Ústavy, tj., nejde-li o změny podstatných náležitostí demokratického právního státu.“ Ibidem.

Is the Question of the Sorites Paradox Relevant to Law?

Linda Tvrdíková (<https://orcid.org/0000-0002-9115-1052>)

Abstract: In legal practice, there is often talk of the vagueness or indeterminacy of the language or the law itself. It is therefore not surprising that legal theory is also concerned with these issues. Perhaps the most respected theorists currently addressing vagueness in law are Timothy Endicott and Scott Shapiro. What the two have in common is that they have focused a fair amount of attention on the so-called sorites paradoxes. In this text, we will point out that the sorites paradox is not so relevant to law, and that vagueness and indeterminacy in law is caused more by other phenomena. Thus, the aim of the text is to show that the pile paradox is not so relevant to law and does not have as far-reaching an impact as Endicott claims. In order to prove our thesis, we will first focus our attention on the pile paradoxes themselves, where, within philosophy as well as logic, these have been studied in detail, as Endicott and Shapiro follow up, and various solutions to these paradoxes have been proposed. We will point out that these paradoxes, are not so relevant to law. This will lead to the second part of the text, where we will introduce other sources of vagueness and indeterminacy and argue that it is these other sources, such as open texture, family resemblance, and multi-dimensional polysemy that cause law to be vaguer and more indeterminate. Following this, we will address the question of what actually happens in the interpretation and application of law in these cases. We will argue that lexical wars are authoritatively adjudicated here, but where the judge does not act as Humpty Dumpty, but his decision is constrained by the rules that previous interpreters have participated in shaping, and is also his responsibility for co-creating concepts for future interpretations.

Keywords: sorites paradox, indeterminacy, vagueness, lexical warfare, language game